

Tjetjenien: Ett krig som tystats ner

Neville Chamberlain hade lite bråttom när han i september 1938 utropade "Fred för vår tid". I själva verket var detta startskottet för ett nästan sex-årigt världskrig och nästan ett halvt sekels ofred. Inte ens Sovjetunionens sammanbrott ledde till en varaktig fred och först när religionskrigen på Balkan ebbade ut för några år sedan uppstod reella förutsättningar för en varaktig fred i Europa.

Men glädjen över detta konstaterande grumlas över det faktum att det fortfarande pågår ett krig i Europa, längst ut i dess sydöstra kant. I Tjetjenien, en liten kaukasisk republik ungefär så stor som Skåne och Halland tillsammans, rasar fortfarande ett blodigt och grymt krig. Där försöker Ryssland med en nästan medeltida brutalitet rädda det som räddas kan av sitt en gång så mäktiga imperium. Mot dess styrkor står den tjetjenska motståndsrörelsen som förtvivlat kämpar för de rättigheter som vi i Sverige tar för självklara; rätten till självbestämmande och rätten till ett eget liv.

Men vad handlar egentligen detta krig om? Vad är det som driver den ryska regeringen och den ryska krigsmakten och varför fortsätter det förtvivlade tjetjenska motståndet trots den förkrossande övermakten? Utöver att beskriva hur kriget började, utvecklades och drivs idag skall jag försöka att beskriva mekanismerna bakom och vad det är som driver det vidare. Men först en historisk tillbakablick.

Under antiken levde tjetjenerna en tid under georgiska kungar vilket ledde till ett partiellt kristnande. Under 1500-talet påbörjades emellertid deras islamisering och idag är de huvudsakligen sunnimuslimer. Deras tro har starka inslag av sufism med bland annat helgondyrkan och ett starkt inåtvänt, meditativt inslag.

För fundamentalisterna i form av de saudiska wahhabiterna är detta inget annat än kätteri.

Det tjetjenska språket tillhör den nordkaukasiska familjens nordöstra grupp och har sålunda inga signifikanta beröringspunkter med den indoeuropeiska familjens ryska, även om språket påtvingades det kyrilliska alfabetet 1938.

Den ryska expansionen i Kaukasus, å sin sida, har sina rötter långt tillbaka i tiden och kan spåras ända tillbaka till Mongolernas slutgiltiga nederlag 1480. Själva kolonialiseringsprocessen utfördes ofta med hjälp av kosackerna som hade förbundit sig att kriga åt ryssarna efter ett avtal 1654.

Redan 1785 utropades ett heligt krig, ghazawat eller jihad, för första gången av den tjetjenske shejken, Mansur, och striderna har sedan dess fortsatt av och till ända fram till våra dagar. Imamen Shamil var den stora legendariska frihetskämpen under 1800-talet och hans bedrifter omtalas fortfarande i legenderna.

Men det var först under Stalins tid som den slutgiltiga erövringen kunde genomföras med hjälp av en massiv deportering av bland annat hela den tjetjenska nationen den 23 februari 1944. Befolkningen samlades ihop och föstes in i godsvagnar för att sedan transporteras österut och dumpas i Sibirien. Siffrorna är osäkra men upp till en tredjedel av den tjetjenska befolkningen dog under transporten och åren i exil. Deportationen är än idag ett i högsta grad levande minne hos dagens tjetjener. Först i och med avstaliniseringen kunde tjetjenerna börja vandra tillbaka till sina hemorter, endast för att då finna att många av deras hem hade tagits över av etniska ryssar.

Gemensam nämnare

Skall man hitta en gemensam nämnare till denna historiska bakgrund är det just som en långdragen kolonial process där först ryssarna, perserna och ottomanerna kämpade om herraväldet, och sedan ryssarna och engelsmännen stred om bland

annat tillgången till de varma vattnen i Indiska Oceanen.

I november 1990 utropade dåvarande Tjetjeno-Ingusien sin självständighet och Tjetjenien anmälde därefter sitt utträde ur Sovjetunionen och skrev följaktligen aldrig under federationsavtalet 1992.

För att bättre förstå denna självständighetsförklaring kan det här vara på sin plats att helt kort titta lite på hur den sovjetiska konstitutionen såg ut tidigare. Det är inte allmänt känt att de så kallade rådsrepublikerna, det vill säga de som hade en gräns mot "utlandet", hade formellt rätt att begära utträde ur Sovjetunionen, en rätt som dock inte tillföll de övriga republikerna. Men i april 1990 genomdrev den dåvarande generalsekretären Mikhail Gorbatjov ett antal konstitutionella förändringar som bland annat likställde de autonoma republikerna med rådsrepublikerna beträffande rätten att begära utträde ur unionen.

Omvärldens passivitet

Av olika anledningar vann denna självständighetsförklaring ingen anklang i resten av världen, i motsats till exempelvis de baltiska staternas. Även om ryssarna till en början svalde förtretet, man skrev exempelvis under avtal om delning av den före detta Röda Arméns utrustning och egendom, var det uppenbart att man inte var beredd att stå vid sitt ord. Det dröjde dock till 1994 innan Boris Jeltsin beordrade sina trupper att "...återställa den konstitutionella ordningen" genom att invadera Tjetjenien. Styrkt av omvärldens tystnad och passivitet började han kriget som emellertid slutade nesligt med att de ryska trupperna stängdes in i Groznij och till slut kapitulerade.

Efter krigsslutet vidtog förhandlingar mellan Aslan Maskhadov och den ryske generalen Alexander Lebed vilka så småningom utmynnade i det så kallade Khasavjurtavtalet. Detta avtal var ett de facto erkännande av den tjetjenska självständigheten. Det är intressant därför

att det stipulerar en avkylningsperiod; Tjetjeniens framtida status skulle inte diskuteras på fem år och det bestäms även att framtida konflikter skall lösas "...i enlighet med internationella normer."

Perioden efter det första krigets slut var emellertid allt annat än lugn och anarkin tilltog trots att Maskhadov vann en övertygande seger i presidentvalet i januari 1997. Valet karakteriserades också som öppet och rättvist av OSCE. Det går inte att komma ifrån att det passade ryssarna mycket väl med oordningen i grannrepubliken och sannolikt var de med och styrde själva mer än vad vi säkert vet.

I Ryssland blev KGB-överstelöjtnanten Vladimir Putin premiärminister i augusti 1999 och efter Boris Jeltsins oväntade avgång i slutet av året blev han även tillförordnad president för att sedan vinna valet i mars 2000.

Hård linje

Han slog genast in på den hårda linjen mot Tjetjenien med hotfulla tal och en antitjetjensk stämning blåstes upp. Sommaren 1999 inträffade också ett flertal hyreshussprängningar i bland annat Moskva och det spred sig en atmosfär av skräck. Mer än 300 personer dog i dessa attentat men trots att man inte lyckades gripa någon, så talades det allmänt om att det var tjetjenska separatister som var skyldiga till dåden.

Med denna händelseutveckling som bakgrund, var det inte svårt för de ryska myndigheterna att blåsa upp en krigsstämning och demonisera kaukasier i allmänhet och tjetjener i synnerhet. Inte ens FSB:s bevisade inblandning i ett misslyckat sprängattentat i den sydryska staden Ryazan kunde bryta denna utveckling och i slutet av september bombades Groznij utan förvarning av det ryska flygvapnet.

Under det första kriget bedrevs striderna mer eller mindre inför öppen ridå. Journalister kunde följa skeenden i stort sett fritt och för den ryska krigsmakten och politikerna var det förödande med bilderna på döda och lemlästade ryska soldater. Hemmaopinionen blev allt mer fientligt inställd till själva kriget och spelade en viktig roll när det gällde att så småningom avsluta stridigheterna.

Under det andra kriget emellertid gjorde den ryska ledningen inte om

samma misstag utan man arbetade hårt och framgångsrikt för att strypa nyhetsflödet. Under tiden hade också allt mer av den fria median strypts eller övertagits av Kremlevänliga faktorer så att de avvikan- de rösterna blev allt färre och allt tystare.

Under de år som de två krigerna har pågått, har den ryska brutaliteten slagit alla rekord och de federala styrkorna nått gång på gång nya bottenrekord i meningslös grymhet. Godtyckliga arresteringar, rutinmässig misshandel och tortyr, försvinnanden, utomrättsliga avrättningar, omfattande plundringar, systematiska gruppvåldtäkter och en nästan total rasering av infrastrukturen är de attribut som kännetecknar den ryska krigsmaktens framfart.

Dessa övergrepp har dokumenterats i skrämmande detalj av ett otal organisationer så som Human Rights Watch, Läkare utan Gränser, Physicians for Human Rights, Internationella Helsingforskommittén, Memorial, Amnesty International samt många flera. Samstämmigheten i uppgifterna är total och ger en skakande bild av systematiska ryska brott mot i stort sett samtliga internationella avtal och konventioner.

Bara sedan i höstas har det kommit fem tunga och graverande rapporter bland annat från FN:s kommitté mot tortyr som berättar om den totala laglösheten och skräck som präglar livet i Tjetjenien.

Total likgiltighet

Trots att vi sålunda mycket väl vet exakt vad som försiggår i Tjetjenien så kännetecknas reaktionerna i väst av en nästan total likgiltighet - tystnaden är öronbedövande. Det är uppenbart att omsorgen om lukrativa gas- och oljekontrakt väger mycket tyngre än tjetjenernas självklara rätt till självbestämmande. Det är uppenbart att regeringen är mycket mer angelägen om att hålla KGB-överstelöjtnanten i Kreml vid gott humör än att i praktisk handling stå upp för de mänskliga rättigheterna.

I Sverige, där fem av dagens sju riksdagspartier har utnämnt sig till feminister, är det häpnadsväckande att frågan om de ryska gruppvåldtäkterna inte har orsakat det minsta intresse hos våra folkvalda. Såvitt jag kan bedöma har ingen riksdagsledamot tagit upp frågan i kamraren. Såvitt jag vet har inget statsråd eller annan ledande politiker överhuvud-

taget ens viskat om frågan. I själva verket är tystnaden i det närmaste öronbedövande.

Innan det första kriget (1994-96) började beräknades det finnas ungefär en miljon tjetjener. Idag, snart sju år efter att det andra kriget börjat på hösten 1999 beräknar man att 300 000 tjetjener har dödats av de ryska styrkorna. Siffran är nästan ofattbar och abstrakt i sin ohyggliga enormitet. Nästan en tredjedel av befolkningen har dött och fortfarande pratar regeringarna i väst om vikten av att upprätthålla goda relationer med Moskva! Utan att vara alltför cynisk kan man misstänka att det egentligen handlar om lukrativa gas- och oljekontrakt.

Samövning

Regeringens vilja att blunda för dessa övergrepp förefaller sakna gränser - i januari inbjöds ryska soldater att samöva med svenska förband i övningen "Snöflingan". Bland de inbjudna ryska gästerna fanns det åtminstone två högre befäl som kunde knytas till begångna krigsförbrytelser i Tjetjenien. Men regeringen valde att blunda för deras närvaro, i strid mot Folkmordskonventionens tvingande bestämmelser och någon förundersökning inleddes inte.

Samma brist på civilkurage kännetecknar också handläggningen av tjetjenska asylsökande. De registreras som ryssar (!) och deras vittnesmål och trovärdighet ifrågasätts. Nästan undantagslöst avvisas de tillbaka till Ryssland och det helvete varifrån de har flytt med hänvisning till det så kallade internflyktalternativet, något som klart och tydligt har underkänts av bland annat FN:s flyktkommissariat.

Den tjeckoslovakiskt födde Yehuda Bauer uttryckte följande "budord" vid den första Förintelsekonferensen i Stockholm: "Du skall aldrig vara en föröväre; du skall aldrig vara ett offer; och du skall aldrig, absolut aldrig vara en åskådare." Den svenske regeringen, sin position som arrangör av konferenserna till trots, har i likhet med övriga regeringar i väst, valt att ignorera det enda krig som just nu pågår i Europa, ett krig som nu, efter 300 000 döda, inte kan kallas för något annat än just folkmord.

Johan Lagerfelt

Ordf. i Svenska Tjetjenienkommittén

